

Семен Гончаренко
Інститут педагогіки і психології
професійної освіти АПН України
м. Київ

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ (ДИДАКТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ)

В комплексі складних проблем, які стоять сьогодні дуже гостро перед загальноосвітньою системою України, головною проблемою і тим стержнем, який має спрямовувати всю роботу з перебудови існуючої системи освіти, є проблема змісту навчання і виховання. Саме в змісті освіти відображені ті складові людської культури, які сім'я, школа, суспільство передають новим поколінням. Чому навчати дітей? Як зберегти дитинство, захистити дітей від непотрібних навчальних перевантажень, інформаційних неврозів? Як допомогти проявитися творцеві у кожній дитині? Як зробити так, щоб учні виносили з школи цілісну систему наукових знань про природу, суспільство, людину і її мислення, сформовану наукову картину світу, а не ворох несистематизованих фактів, відомостей, дат, імен, понять, формул і алгоритмів, коли у свідомості випускників школи залишаються лише уривки генетичних формул і кількості тичинок та пелюсток з біології, але вони не знають властивостей лікарських рослин і не вміють їх відрізнити? Коли вони щось згадують з фізики чи хімії, однак не розуміють будови побутового електричного приладу, питань екології застосування хімікатів? Коли вони проходять у школі, саме проходять, а не засвоюють, складні твори П. Мирного, О. Гончара чи Ф. Достоєвського, розраховані на житейську мудрість дорослих людей, але зберігають у душі лише смутні сентенції підручників і небажання читати класиків. Школа зобов'язана знати, що знадобиться завтра її випускникам і давати саме ці знання і навички, виховувати ці якості. Школа, за влучним висловом одного старшо-

класника, перетворилася на місце, де учням дають відповіді на запитання, які їх не цікавлять.

Наша педагогіка виходила і виходить з принципу всебічного чи гармонійного розвитку особистості. На жаль, цей привабливий ідеал звичайно розуміють так, що кожен випускник школи в однаковій мірі дістає уявлення і про будову Всесвіту, і про трипліодні зіготи, про закони Ньютона і царя Хамураппі, вміє інтегрувати і диференціювати найскладніші функції, вміє користуватися комп'ютером, аналізувати твори будь-якого письменника, володіє принаймі однією іноземною мовою, знає закони ринкової економіки і програми всіх політичних партій, може бути бізнесменом чи фермером, знає, яку державу ми будуємо.

На практиці таке прагнення до енциклопедизму знань випускників школи, до вивчення всього на світі виявляється черговим міфом – в результаті школа налагодила масовий випуск малограмотних людей, недоучок. До розряду відстаючих часто потрапляють здібні і навіть обдаровані діти. Правильне визначення змісту шкільної освіти, справді необхідної молодій людині і посиленої для свідомого засвоєння вимагає старанного врахування основних законів і механізмів процесу навчання і розвитку дітей у ньому, залежностей цих законів і механізмів від змісту освіти і його зворотнього впливу на ці закони і механізми, законів діяльності і поведінки учителя в різних ситуаціях, закономірностей зміни цих ситуацій в міру розвитку дітей тощо.

Сьогодні потрібна велика і невідкладна робота над створенням цілісної освітньої системи країни з наступністю всіх освітніх програм. Фактично мова повинна йти про конституювання нової освітньої системи, яка б зберігала наступність з кращими традиціями вітчизняної системи освіти, забезпечувала збереження високої якості української освіти і враховувала нові вимоги, продиктовані запитом особистості, суспільства, держави. Генеральним напрямком тут повинна бути робота над державним стандартом загальної середньої освіти, покликаним забезпечити єдність освітнього простору країни при всій різноманітності типів навчальних закладів, захистити державну систему освіти від повного розвалу, а школу від деструктивних процесів, які останнім часом йдуть досить інтенсивно. Під такими деструктивними процесами я розумію насамперед прийняття окремими школами навчальних планів, в яких відсутні або ж істотно скорочені базові загальноосвітні предмети, і натомість введені предмети, значення яких для загальної освіти більш ніж сумнівне; перенесення до сфери оплачуваних батьками багатьох

предметів, необхідних для продовження освіти; рання спеціалізація з усім характерним для неї комплексом негативних наслідків, перевищення (часто значне) гранично допустимих норм навчального навантаження; створення і використання програм, якість яких не витримує елементарних освітніх вимог; зруйнування традиційної системи оцінювання досягнень учнів без заміни її адекватною; поява в школах книг і посібників, які за своїм змістом і жанрами не в змозі виконувати педагогічні функції тощо. Стала реальною загроза втрати освітою України внутрішньої організації, без чого вона просто не зможе виконувати своїх функцій, в нас створюється ситуація, коли учень не може продовжити навчання в іншій школі, навіть коли вона знаходиться на протилежній стороні вулиці, цілком реальним є виникнення ефекту „хуторянського” атестату. В нас стало модою вигадувати самі химерні концепції навчання та виховання, пропонувати нові освітні проекти, створювати авторські школи для реалізації сумнівних педагогічних ідей. Авторами їх виступають не лише сильні, схильні до творчості учителі, яким стало тісно в рамках загальноприйнятого, традиційного, але й енергійні посередності, яким просто хочеться чимсь виділитися, хочеться слави. Вже зараз в нас навчають дітей „по-вальдорфськи”, „по Ховарду”, „по Монтесорі”, „по Толстому”, „по Реріху”, „по Блаватській” і ще бог знає по кому чи чому, аби лише не полюдські.

Недостатні чіткість та однозначність характеристики навчального змісту, репрезентованого у сучасних шкільних програмах, відсутність конкретних обмежень стосовно його обсягу і глибини розгляду приводять до нічим не виправданого перенасичення цього змісту відомостями, які часто не мають першорядного освітнього чи розвивального значення і не можуть забезпечити оптимальну його реалізацію у підручниках і в процесі навчання. Все це, як правило, обумовлює суттєве перевантаження школярів.

Взагалі, проблема надмірних навчальних навантажень набула в сучасній українській школі катастрофічних масштабів. Під гаслами „виховання національної еліти”, диференціації навчання, демократизації, гуманізації школи відбувається ніким не контрольоване збільшення понад усякі розумні межі пропонованого для засвоєння учнями обсягу навчального матеріалу, який давно перевершив обсяги колишніх єдиних освітніх програм. У результаті реальне навчальне навантаження старшокласників у багатьох школах досягає 10-12 годин на добу. Не в кращому становищі опинилися й учні основної школи, особливо 8-9

класів, де сьомі й восьмі уроки у шкільному розкладі давно стали звичними. Передусім, невизначеність, а точніше відсутність діагностичних характеристик рівнів загальноосвітньої підготовки, які мають забезпечувати відповідні ступені шкільної освіти, некоректне розуміння статусу основної школи як базової для подальшого продовження освіти, набуття кваліфікованої робітничої професії спричинило намагання втиснути у її межі якомога більше навчального змісту без урахування реальних можливостей його повноцінного засвоєння учнями. Все це приводить до непомірних психічних і фізичних перевантажень школярів, суттєвих порушень у їхньому здоров'ї, які нарастають від класу до класу. Так, дані спостережень фізіологів і гігієністів свідчать, що психоневрологічні відхилення функціонального характеру зростають з 9 відсотків у четвертому класі до 52 відсотків у дев'ятому. Нинішнє навантаження можуть витримати абсолютно здорові, фізично міцні діти, а таких у школах один з десяти. Ігнорування обумовлених об'єктивними психофізіологічними факторами навчальних можливостей школярів приводить у багатьох випадках до розбалансованості між педагогічними вимогами і здатністю вихованців їх виконати. Це, в свою чергу, породжує психологічний дискомфорт усіх учасників навчального процесу, стійкий підвищений рівень тривожності в учнів. Показово, що непомірна психофізіологічна ціна, якою розплачуються діти за навчання в сучасній школі, неспівставна з його результатами. За даними акад. В. Безпалько, понад 85 відсотків навчального матеріалу школярі засвоюють на рівні, який характеризує його відтворення і застосування лише за наявності допомоги ззовні – підказки. Державний стандарт покликаний ввести в нормальне русло навчальне навантаження учнів, зупинити лавину нових предметів, що хлинули в школу, захистити дітей від шкільних інформаційних неврозів. Під стандартом я розумію результат освіти, який відображає громадський ідеал і який приймається як державна норма освіченості, яка враховує реальні можливості особистості і системи освіти в досягненні цього ідеалу. Стандарт освіти не стільки мета, скільки засіб забезпечення стабільності заданого рівня якості освіти, і її постійного відтворення. Підкреслю ще раз, що головним у стандарті має бути його орієнтація на нормування кінцевого результату. Все, зв'язане з навчально-виховним процесом на рівні учителя і школи, не нормується. А відомо, що навчально-виховний процес – саме та сфера, де проявляється інноваційна діяльність учителя, де відпрацьовуються навчальні програми, посібники і дидактичні матеріали, народжуються і апробуються нові педагогічні

технології. Стандарт не повинен втручатися в цю сферу, залишаючи повну свободу для творчості учителям і педагогічним колективам. Із стандартом не можна і не треба йти на урок. Це не програма і не календарний план. На основі одного стандарту можна опрацювати безліч конкретних програм і написати підручників. Але це вже компетенція методиста, учителя і школи і заборонена зона для стандарту. А нормативність стандарту полягає у чіткому, детальному окресленні результатів навчання і виховання (і на рівні змісту освіти, і на рівні вимог до підготовки учнів). Державний стандарт освіти – це мінімальний, але достатній вихідний рівень освіченості, без якого немає освіченої людини і повноправного громадянина. Це межа, не досягнувши якої не можна зупинятися без ризику викликати деградацію особистості. Нижче цього рівня опускатися не можна. Підніматися вище – скільки завгодно і в якому завгодно напрямі. Вихідний рівень освіченості не є особистою справою кожного: за його досягнення держава відповідає перед суспільством. Держава дістає в свої руки могутній інструмент- своєрідну „машину” освіти – не для ідеологічного обовдурювання своїх громадян і маніпулювання їхньою свідомістю, а для підготовки людей до громадянського життя, зв'язаного з розв'язанням державних і світових соціокультурних проблем.

Одночасно стандарт гарантує можливість необмеженого особистісного розвитку дітей у відповідності з індивідуальними цілями, інтересами і нахилами, дає можливість кожному рухатися „своєю власною освітньою траєкторією” з максимальною ефективністю і повнотою реалізації власних інтересів, нахилів, здібностей, гарантуючи одночасно право вибору учнем навчального закладу, захищаючи права учня під час вступу до вищого навчального закладу. Нагадую ще раз, що стандарт задає лише нижню межу освіченості, верхня ж планка має бути у всіх різною і не обов'язково орієнтованою на майбутню інтелектуальну діяльність, зокрема, на вступ до вищого навчального закладу. Не менш важливо розвивати у дітей соціальний, практичний інтелект. Які основні функції освітнього стандарту? Передусім, він упорядковує навчальне навантаження школярів, перетворює його з фактора, що негативно позначається на їхньому фізичному і психічному розвитку, на позитивний фактор такого розвитку. Це досягається чітким визначенням вимог до загальноосвітньої підготовки (навчального змісту і рівня його засвоєння), обов'язкових для всіх учнів, здійсненим з урахуванням реальних навчальних можливостей дітей різних вікових періодів, які обумовлені об'єктивними психологічними, фізіологічними та іншими чинниками. Реалізація цієї функції стандарту

передбачає, передусім, чітке й однозначне формулювання мети загальної середньої освіти, мети вивчення кожного навчального предмета і відображення їх у новій навчальній літературі. Це питання далеко не просте. Поки система освіти пропонуватиме учням незапитувані ніким знання, школа залишатиметься у двозначній ситуації: гігантське напруження сил педагога і учнів при мінімумі коефіцієнта корисної дії і загубленому здоров'ї дітей.

Визначення загальнообов'язкових вимог не означає уніфікації освіти, а, навпаки, створює необхідну базу для грамотної, цивілізованої диференціації навчання, упорядковуючи її, даючи можливість забезпечувати оптимальні умови для інтелектуального і психічного розвитку кожного школяра, задоволення його індивідуальних інтересів. Складається реальна основа для реалізації ідеї гуманізації навчання, коли учень може обирати зміст освіти і рівні його засвоєння понад обов'язковий мінімум відповідно до своїх уподобань і можливостей. Визначаючи обов'язковий рівень освіченості, стандарт, з одного боку, задає освітні вимоги до своїх громадян, а з іншого – окреслює зобов'язання держави перед громадянами щодо надання їм безплатних освітніх послуг для досягнення такого рівня. Ця функція стандарту має, зокрема, унормувати фінансові стосунки у сфері освітніх послуг, даючи змогу встановити, за які з них додаткова оплата правомірна, а за які – ні.

Чітке визначення змісту загальної середньої освіти і рівня його засвоєння дозволить об'єктивізувати контроль і оцінювання результатів навчання на основі використання системи вимірників, які теж мають увійти до стандарту. Крім іншого, така об'єктивізація має покінчити із ситуацією, коли на випускних екзаменах у школі, а ще більше на вступних екзаменах до вищих навчальних закладів контролюється позапрограмний матеріал. Взагалі, освітній стандарт покликаний нормалізувати взаємини між середньою і вищою школою, як двома рівноправними партнерами, наділеними однаковою ступенем довіри з боку держави і суспільства, позбавити середню школу страху перед вищою. Це, в свою чергу, має скоригувати вимоги середньої і вищої школи до загальноосвітньої підготовки абітурієнтів, зробити їх чіткими і відкритими. Запровадження стандарту слід розглядати як дійовий чинник поліпшення якості загальноосвітньої підготовки школярів. Нечітко визначені, розмиті уявлення щодо змісту загальної середньої освіти і вимог до його засвоєння, довільна їх інтерпретація укладачами програм і авторами підручників приводили і приводять до непосильності цих вимог для

значної частини учнів. Це є причиною досить низького рівня знань у багатьох, хто одержує атестат про загальну середню освіту. Запровадження чітко фіксованих, науково-обґрунтованих норм освіченості дасть змогу ставити питання про гарантоване досягнення їх усіма випускниками школи.

Дуже важливою складовою державного стандарту змісту освіти є його регіональний компонент. Він надає можливість молоді без перешкод включитися в ті сфери людської практики, яка традиційно склалася в тому чи іншому регіоні. Регіональний компонент освіти повинен давати знання про свій регіон, про те, які народи в ньому проживають, які культурні традиції зберігаються. Традиції, фольклор, національний епос, музика і живопис, художні промисли і ремесла, етнопедагогіка і народна медицина, філософія і релігія – все це в тій чи іншій мірі входить складовою частиною в регіональний компонент змісту освіти. Однак навряд чи вірно, як це, на жаль, часто робиться, зводити все до етнографії, до ностальгії за минулим. Опрацювання і запровадження регіонального компонента не може вилитися в прагнення до псевдодемократичної „хуторянщини” з її самолюбіванням, самоізоляцією, нехтуванням світовою культурою і історичними традиціями людства. Такі регіональні „освітні резервації” в результаті закінчуються, як правило, повною втратою справжньої освіти. Стандарт виходить з того, що школа є загальноосвітньою і не допускає її професіоналізації чи раннього профілювання. Він має охороняти школу від тих реформаторів, які пропонують ліквідувати старші класи взагалі або зробити їх чисто професійними і готувати в них банківських службовців, бізнесменів, фермерів чи продавців. Стандарт нагадує, що завданням загальноосвітньої школи є виховання освіченої людини, а не ремісника чи комерсанта. Стандарт також нагадує, що основи наук мають вивчатися як загальноосвітні, а не спеціальні предмети. Стандарт освіти гарантує умови для реальної, грамотної диференціації навчання, багатоукладності і варіативності освіти. Однак принцип багатоукладності і варіативності освіти має органічно поєднуватися з не менш важливим принципом філософії і практики освіти у всьому світі – принципом рівних можливостей, характерним для систем освіти розвинутих демократичних країн. Стандарт освіти виключає будь-яку дискримінацію дітей, жодних переваг для одних учнів чи учителів перед іншими не допускається; у своєму конституційному праві на одержання повноцінної загальної середньої освіти всі діти рівні, так само як рівні учителі в консти-

туційному праві на вільну творчу працю. Будь-яка форма селекції дітей має бути виключена. Школа не має права працювати на соціальне розшарування суспільства. Інакше Шевченкам і Сквородам шлях до повноцінної освіти буде перекрито. Звичайно, сьогодні треба створювати психолого-педагогічні комісії, розширювати практику педагогічних консіліумів, запроваджувати об'єктивні методи оцінювання знань. Однак це лише допомога, порада дітям і батькам. Вибір ж має залишатися за ними. Нерівність в освіті поряд з майновою нерівністю є причинами найстрашніших соціальних потрясінь.

Державний стандарт змісту шкільної освіти покликаний позбутися її технократичного характеру, встановити розумне співвідношення гуманітарних, природничо-математичних, технічних та інших знань. Він передбачає запровадження в школах навчального плану, складеного за галузевим, а не предметним принципом.

Поки що в стандарті бачать лише його змістовний компонент, а між тим не менш важливим є аспект технологічний. Загальновідомо, що успіх запровадження нового змісту на 20 відсотків залежить від самого змісту, і на 80 — від технології реалізації. Не випадково, у всіх розвинутих країнах світу створені спеціальні національні комітети із стандартизації і тестування, які поряд з опрацюванням стандартів розробляють і нові педагогічні технології їх реалізації.

Семен Гончаренко

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ (ДИДАКТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ)

Резюме

Державний стандарт освіти розглядається як суспільний ідеал і норма освіченості, які враховують реальні можливості особистості і системи освіти країни в їх досягненні. Опрацювання стандарту розглядається як генеральний напрям розбудови цілісної освітньої системи України з забезпеченням наступності всіх освітніх програм, створенням реальних умов для неперервності освіти її громадян. Стандарт покликаний забезпечити органічну єдність освітнього простору України при збереженні різноманітності загальноосвітніх

закладів (школи, ліцеї, гімназії, коледжі, колегіуми тощо). Він передбачає введення в нормальне русло навчального навантаження учнів, його зміст має бути для них посильний і доступним. Важливою складовою стандарту є система вимірників рівня засвоєння навчального матеріалу, опрацьована таким чином, щоб забезпечити більшу об'єктивність оцінювання результатів праці вчителя, учнів і школи. Запровадження стандарту має гарантувати реальну диференціацію навчально-виховного процесу, дати можливість кожному учню якнайповніше реалізувати свою освітню „траєкторію”.

Semen Gonczarenko

PAŃSTWOWY STANDARD SZKOLNEJ OŚWIATY (KONCEPCJA DYDAKTYCZNA)

Streszczenie

Państwowy standard oświaty rozpatruje się jako cel społeczny i normę wykształcenia, uwzględniające realne możliwości człowieka i systemu oświaty. Opracowanie standardu rozpatrywane jest jako generalny kierunek budowania całościowego systemu oświaty na Ukrainie z zagwarantowaniem kolejności wszystkich programów kształcenia, ze stworzeniem realnych warunków dla ciągłej oświaty jej obywateli. Standard powinien zabezpieczyć naturalną jedność systemu oświaty Ukrainy przy zachowaniu różnorodności ogólnooświatowych placówek (szkoły, licea, gimnazja, koledże, kolegia itd.). Standard ten przewiduje wprowadzenie do normalnego toku lekcyjnego obciążenie uczniów, które powinno być dla nich możliwie dostępne. Ważną składową standardu jest system oceny poziomu przyswojenia materiału lekcyjnego, opracowany w taki sposób, aby gwarantował dużą obiektywność oceny wyników pracy nauczyciela, uczniów i szkoły. Wprowadzenie standardu ma zagwarantować realną dyferencjację procesu nauczania i wychowania oraz dać każdemu uczniowi jak najlepszą możliwość realizacji swojej drogi oświatowej.

Semen Goncharenko

THE STATE STANDARD OF SCHOOL EDUCATION (DIDACTIC CONCEPT)

Summary

The State Standard of Education is considered as a social ideal and an educational standard taking into account the real possibilities of a person and the educational system of the country to achieve them. The State Standard is considered as a general approach to forming integral educational system of Ukraine ensuring consistency of all educational programmes, creation of real conditions for integrity of education. The State Standard must provide for the organic unity of the educational sphere of Ukraine under keeping a variety of educational institutions: schools, licees, colleges etc. The Standard envisages normal educational loading hours for pupils, its content should be easily understood and be within their power to comprehend it. A system of estimation of mastering the teaching material is a basic part of the Standard ensuring greater objectivity of evaluation of teacher's, pupil's and school's work. The introduction of the Standard should guarantee the real differentiation of educational process, give pupils the opportunity to realize their educational „straight lines“.